

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СУТНІСНИХ ОЗНАК ГЛОБАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ: ДЕЯКІ ПИТАННЯ

THEORETIC AND LEGAL ANALYSIS OF THE ESSENTIAL FEATURES GLOBAL LEGAL SYSTEM: SOME QUESTIONS

Старов А.В.,
магістрант

*Інститут права імені князя Володимира Великого
Міжрегіональної академії управління персоналом*

Автор статті здійснює спробу дослідити основні закономірності формування глобальної правової системи, сформулювати її сутнісні ознаки та визначити тенденції розвитку. Визначено, що правова система є складним правовим явищем, структура якого утворюється не лише із права як нормативної системи, його джерел, а й правосвідомості, праворозуміння, правоутворення, правозастосування, юридичної науки, юридичної практики тощо.

Ключові слова: правова система, структура правової системи, глобалізаційні світові процеси, глобальна правова система.

Автор статьи делает попытку исследовать основные закономерности формирования глобальной правовой системы, сформулировать ее существенные признаки и определить тенденции развития. Определено, что правовая система является сложным правовым явлением, структура которого образуется не только из права как нормативной системы, его источников, но и правосознания, правообразования, правоприменения, юридической науки, юридической практики и т. п.

Ключевые слова: правовая система, структура правовой системы, глобализационные мировые процессы, глобальная правовая система.

The author makes an attempt to explore the basic laws of the formation of a global legal system, to formulate its essential characteristics and to determine trends. The legal system is a complex legal phenomenon, which structure is formed not only from the law as a regulatory system, its sources, and justice, of law, lawform, enforcement, jurisprudence, legal practitioners and the like. The concept of the legal system can cover all the legal effects, not only in their entirety, but also in mutual influence and interaction. To date, the number of national legal systems of several hundred, and all of them, on the one hand, have something in common as the legal systems, and on the other – certainly different specific features caused by various factors. The essential characteristics of an a number of legal systems provide scientists an opportunity to combine them into a legal family, which interact on the basis of the ideals of the strategic partnership, and eventually turn into constituent elements of the structure of a global legal system.

Key words: legal system, legal system structure, globalization global processes, global legal system.

Актуальність дослідження заявленої проблематики зумовлюється тим, що розуміння сутності та специфіки функціонування правових систем сучасності в умовах інтенсифікації світових глобалізаційних та інтеграційних процесів, набуває дедалі більшого значення. Ми наразі спостерігаємо створення нового світопорядку, у якому відбувається трансформація та модифікація правових систем.

Поняття правової системи є самостійним поняттям, одним із основних у сучасній юридичній науці та суспільствознавстві. Його поява стала можливою завдяки комплексному підходу в дослідженні правових явищ шляхом поєднання формально-юридичного, порівняльно-правового та соціологічного методів пізнання. Становлення цього поняття пов'язане з розвитком наукового праворозуміння, яке включає не лише поняття права, але й низку інших загальнотеоретичних правових категорій та понять, які охоплюють усю систему правових явищ, а також філософських і соціологічних категорій, що виражають зв'язки опосередкування права та інших соціальних явищ [1, с. 11].

Наразі існують різноманітні підходи до розуміння правової системи, є досить велика кількість аспектів такого наукового процесу, накопичений об'ємний науковий матеріал. Так, проблеми правової системи висвітлювалися у працях С. Алексєєва, В. Бабаєва, О. Васильєва, М. Голдінга, Р. Давида, В. Денисова, О. Зайчука, Ж.-Ж. Карбоньє, В. Карташова, Г. Кельзена, Д. Керімова, М. Козюбри, В. Кудрявцева, Т. Кухарук, Р. Лівшица, О. Лукашової, О. Малька, М. Марченка, М. Матузова, Б. Назарова, К. Ньютона, Ю. Оборотова, Н. Оніщенко, І. Петеліної, С. Полєніної, Д. Раса, М. Рейснера, П. Рабіновича, А. Саїдова, О. Скакун, В. Синюкова, Д. Тернера, Л. Тіунової, Ю. Тихомірова, Л. Фрідмена, Л. Явича та ін. Проте, і до тепер відсутня єдність поглядів на поняття правової системи, його гносеологічну та методологічну цінність, генезис.

Термін «правова система» використовувався ще у XIX ст., однак як синонім права або законодавства. Утворення та функціонування національних правових систем посилювали інтерес до дослідження іноземного права. Розвиток юридичної науки кінця XIX – початку XX ст. досяг рівня становлення такого напряму дослідження як порівняльне правознавство, яке пізніше формується як самостійна галузь знань. Саме порівняльне правознавство протягом минулого століття найбільш детально досліджувало правові системи [2, с. 17-18].

У порівняльному правознавстві термін «правова система» використовувався у трьох значеннях: 1) у розумінні типу права; 2) як тотожні поняття з правом або законодавством; 3) у розумінні груп правових систем (правової сім'ї) [3, с. 90-93]. Сучасна ж компаративістика розрізняє широкі і вузьке розуміння правової системи. У широкому розумінні – це сукупність національних правових систем, які об'єднує спільність походження джерел права, основних правових понять, методів та способів розвитку. У вузькому – національна правова система [4, с. 77].

Дійсно, поняття правової системи дозволяє охопити всі правові явища не тільки в їх сукупності, а й у взаємовпливі і взаємодії. На сьогоднішній день кількість національних правових систем налічує декілька сотень, і всі вони, з одного боку, мають щось спільне як правові системи, а, з іншого, – безсумнівно, відрізняються одна від одної специфічними ознаками, зумовленими різноманітними факторами. Сутнісні ознаки, які притаманні низці правових систем, надають науковцям змогу об'єднати їх у правові сім'ї, які, взаємодіючи на основі ідеалів стратегічного партнерства, з часом перетворюються на складові елементи структури глобальної правової системи [5, с. 399-400].

Проте, помилковим би було вважати, що глобальна правова система має виключно збірний характер. Право-

ві явища, які утворюють її структуру, мають певну логіку взаємодії, а тому, переходячи у якість складових компонентів новоствореної системи (глобальної правової системи), набувають абсолютно нових якостей, завдяки чому й відрізняють глобальну систему від її внутрішньодержавних та регіональних компонентів. Так, системоутворюючими матеріальними чинниками внутрішньодержавного права є людина та створювані нею об'єднання, що існують у сфері виняткової юрисдикції окремих держав, в той час як суб'єктно-сутнісний рівень глобальної правової системи включає в себе й низку інших реальних елементів, до числа яких відносяться універсальні й регіональні міжнародні організації, нації і народи, що ведуть боротьбу за свободу, незалежність, створення власної державності тощо.

Сутнісною ознакою глобальної правової системи є формування та використання загальних для всього світового співтовариства рис, які дозволяють суб'єктам права з високим ступенем однаковості сприймати та оцінювати правову реальність. Необхідність вирішення глобальних проблем сучасності, а також прагнення до вдосконалення правового регулювання та регламентації різноманітних міжнародних зв'язків є тими факторами, які спонукають фахівців у галузі права здійснювати порівняльно-правовий аналіз сукупності соціально-правових та морально-етичних явищ, властивих різним суб'єктам національних правових систем. Результатом цієї кропіткої роботи є саме формування загальної правосвідомості, яка виступає одним із найважливіших елементів глобальної правової системи.

Наступною сутнісною ознакою глобальної правової системи є універсальність норм міжнародного права, які поширюючи свою дію на всі національно-правові системи, координують зусилля всієї світової спільноти, необхідні для подолання комплексу глобальних проблем та забезпечення сталого розвитку у планетарному масштабі. Яскравим прикладом таких міжнародно-правових регуляторів є основні принципи сучасного міжнародного права, а також безліч інших уніфікованих норм, які знайшли своє відображення у різноманітних деклараціях та договорах. У зв'язку з цим слід зазначити, що перелік суспільних відносин, які мають спільний предмет правового регулювання наразі є досить широким, а, з огляду на прагнення національних правових систем до уніфікації та гармонізації нормативного масиву, можна спрогнозувати, що кількість таких сфер буде тільки зростати. Сукупність універсальних норм характеризує глобальне право як загальний для світової спільноти регулятор соціальних процесів, які зачіпають права та законні інтереси усіх фізичних та юридичних осіб, народів, націй і держав. Виступаючи як провідник волі кожного із зазначених суб'єктів, універсальні норми змушують працювати інші структурні елементи глобальної правової системи на її об'єктивізацію в правову реальність. Саме це й зумовлює необхідність формування планетарних структурно-функціональних блоків, що якісно відрізняються від елементів правових утворень нижчого рівня. Сам факт появи універсальних норм свідчить про формування всесвітньої правової системи, обумовленої необхідністю удосконалення національних правових систем.

Специфічною особливістю, яка притаманна глобальній правовій системі є те, що остання охоплює всю сукупність міжнародних відносин, які отримали своє юридичне оформлення через визначення конкретних суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, функцій та компетенції суб'єктів права, які беруть в них участь. Детальна регламентація зазначених зв'язків має край важливе значення, оскільки забезпечує взаємну узгодженість у правотворчій та правозастосовчій сферах у планетарному масштабі. Слід звернути увагу, що даному рівню організації глобальної правової системи характерні й певні недоліки, а саме: відсутність єдиної системи міжнародного правосуддя, узгодженість діяльності численних міжурядових організацій. Однак, активізація інтеграційних прагнень з боку

багатьох національних правових систем свідчить про те, що процес зміцнення структурної єдності між елементами глобальної правової системи перебуває на етапі свого активного формування. Але слід у цьому питанні виходити із розуміння, що зазначений процес має об'єктивно довготривалий характер.

Аналіз соціально-результативного рівня досліджуваної системи відображає готовність суб'єктів міжнародного права до здійснення правової діяльності у всесвітньому масштабі, а також свідчить про ідентичність інтересів всієї людської цивілізації.

Завдяки комплексному аналізу зазначених вище специфічних ознак, наукове середовище має змогу конкретизувати уявлення про таке багатоаспектне правове явище як глобальна правова система, що дозволяє визначити закономірності її розвитку, а також принципи взаємодії з національними правовими системами. Розглядаючи перетворення, що відбуваються на кожному з цих організаційних рівнів зазначеної системи, видається можливим прогнозувати, що формування загальної для всіх суб'єктів міжнародного права системи на практиці має здійснюватися шляхом передачі частини національних повноважень у сфері правотворчої та правозастосовної діяльності на міжнародний рівень. Звичайно, що за такого підходу глобальними юридичними інститутами та установами виступатимуть структурні елементи правонаступника, що диференціюються на основі принципу поділу влади. Наступний рівень подібної системи здатний утворити діючі на сьогоднішній день регіональні та міжрегіональні міжнародні організації, чия компетенція визначає й характер покладених на них повноважень. Предметом регулювання національних правових систем як складових компонентів нижчого рівня глобально-правової системи необхідно розуміти вирішення питань, специфіка яких обумовлена культурними, релігійними або іншими особливостями конкретної держави. Досягнення ж кінцевих результатів має здійснюватися шляхом скоординованого впливу глобального, міжрегіонального, регіонального та національного регулювання, утвореного на основі єдиної, багаторівневої системи правотворчих, виконавчих та судових органів, які між собою перебувають у чіткій взаємодії та координації, адже в основу функціонування системи глобального права має бути покладено принцип демократії, що надасть можливість узгодження специфічних особливостей різних правових систем [6, с. 128].

В цьому сенсі варто зауважити, що неприпустимим при інтегуванні внутрішнього права різних держав є застосування насильницьких методів, оскільки це неминує спровокуватиме зростання антицентрових настроїв у національних правових системах. Подібний підхід до формування глобальної правової системи стане не просто перешкодою на шляху до динамічного розвитку цивілізації, а й власне актуалізує безліч проблемних аспектів у вигляді військових конфліктів, спрямованих на захоплення домінуючого становища у загальносвітовому порядку. Ця обставина дозволить зробити висновок про неможливість та небезпеку необгрунтованого прискорення темпів глобалізаційного процесу з ініціативи однієї або декількох держав. Передача частини національних повноважень у правотворчій та правозастосовній сфері повинна здійснюватися лише в міру готовності окремих правових систем стати сегментами у структурі глобального права.

На сьогоднішній день, питання про можливість існування та розвитку національних правових систем у концепції глобального права також не знімається з порядку денного, оскільки доволі реалістичним є припущення про потенційне створення загальної міжнародної правової системи не для того, щоб замінити національні правові системи, а для того, щоб у певних випадках виконувати функцію центрального інституту демократичної співпраці всередині держав та між ними [7]. На наше переконання,

така теза заслуговує на увагу, оскільки як би далеко не зайшов процес глобалізації права, навряд чи варто припускати, що він охопить всі суспільні відносини, враховуючи безліч культурних, світоглядних, політичних та інших особливостей, характерних для різних націй, народів та держав.

Кожна правова система є не лише комплексним явищем, але й таким, що постійно розвивається. Динаміка зазначеної системи характеризується суворою спрямованістю, обумовленою тенденціями вдосконалення геополітичного та економічного буття. Основна закономірність, яка визначає динаміку правової системи, полягає у вимозі відповідності правових явищ фактичним суспільним відносинам. Ця обставина дозволяє визначити формування планетарної правової системи як послідовне, еволюційне перетворення, що відбувається у межах всесвітнього історичного процесу. Ця закономірність включає в себе проблеми адекватного відображення в нормативному масиві потреб світового співтовариства у глобальному регулюванні, стратегічного партнерства, а також проблеми розробки та прийняття єдиної законодавчої бази у галузях, що вимагають координації зусиль усього людства. Однак відповідність суспільних відносин правовим явищам, завдяки яким здійснюється їх регулювання, не досягається автоматично. Регламентація глобальних зв'язків вимагає від національних правопорядків передачі частини повноважень на міжнародний рівень з метою створення єдиного організаційно-правового механізму. Разом з тим, такий механізм не слід ототожнювати з поняттям глобальної правової системи, оскільки дана категорія вказує лише на функціональну сторону процесу регулювання суспільних відносин, у той час як глобальна правова система є більш широким поняттям, що уособлює цілісність та взаємозв'язок всіх структурних елементів, єдність станів статички та динаміки права. Діяльність такого механізму сама по собі потребує детальної правової регламентації. Визначення послідовності дій його елементів, можливостей їх коригування, номенклатури правотворчих та правозастосовних органів й багато іншого слід передбачити в універсальному правовому акті або декількох пов'язаних між собою актах, необхідність прийняття яких вже назріла.

Враховуючи зазначене вище, на нашу думку вірною з точки зору теорії права буде вказівка на те, що в якості ще однієї закономірності розвитку можна визнати поступове та послідовне зближення природно-правових та державно-правових засад у правовій системі, що відбувається через зростання рівня загальнолюдської культури, реалізації морально-гуманістичних суспільних ідеалів. Конституювання цієї закономірності пов'язано з характеристиками права як міри свободи, гарантії соціальної справедливості. Реалізація її залежить від здійснення таких взаємопов'язаних і взаємодіючих тенденцій, як: підвищення ступеня вираженості у праві загальнонародної волі та втілення її у життя, поведінку і діяльність суб'єктів права; посилення ролі правового регулювання; перенесення центру тяжіння у правовому регулюванні із заборонних заходів на заходи дозволу, розширення та інтенсивне застосування методів переконання, заходів профілактики, позитивного стимулювання [8, с. 300].

Дійсно, зазначена закономірність справедливо може розглядатися як одна із фундаментальних засад формування глобальної правової системи, а методологічною основою даного процесу є синтез методологій, властивих різним концепціям праворозуміння. Запит на такого роду синтез доводиться самою історією світової цивілізації, а саме її поетапним переходом від мікро- до макросистемного рівня організації, структурна єдність якої обумовлюється потребою у стратегічному партнерстві. Більш того, темпи зближення природно-правових та позитивістських поглядів, інтегрування їх методологічних основ як фактор,

необхідний національним правопорядкам для захисту своїх геополітичних, економічних та інших інтересів в умовах глобалізації, тільки зростатимуть.

Так само, як і правова система, закономірності її розвитку також носять комплексний характер, що проявляється у поєднанні природно-правових та позитивістських поглядів, забезпеченні відповідності правових явищ тим фактичним відносинам, які ними регулюються, що зумовлює ще одну тенденцію, яка об'єктивується в якісній зміні нормотворчої технології. Впорядкованість взаємозв'язків та структурна єдність глобальної правової системи здебільшого залежать від високого ступеня однорідності взаємодії між її сегментами. Досягнення таких результатів є можливим лише шляхом розробки та прийняття універсальних правових стандартів, що стосуються виконання відповідних процедур у правотворчій та правозастосовній сфері. Формування глобальної правової системи через інтегрування національних, регіональних та міжрегіональних компонентів є суттєвим кроком на шляху до прогресу всієї людської цивілізації. Для одних правопорядків такий перехід означатиме послідовність та еволюцію, а для інших – стрибкоподібний розвиток. Саме прийняття універсальних стандартів дозволить забезпечити поєднання динамізму та стабільності правових явищ, яке конче необхідне для інтегрування нормативно-регулятивних рівнів внутрішньодержавного права у глобальну правову систему. За аналогією із чітко структурованою системною будовою клітин людського тіла, яка утворює цілісний живий організм, відбувається становлення глобального нормативного масиву, спрямованого на регламентацію та регулювання глобалізаційних процесів інших сфер людського буття, що сприятиме оптимальному конструюванню правових інститутів та системи в цілому. Більш того, універсальний нормативний зріз неминуче впливатиме й на інші системоутворюючі чинники, сприяючи зближенню суб'єктно-сутнісного, інтелектуально-психологічного, організаційно-діяльнісного та соціально-результативного базисів, ілюструючи тим самим взаємодоповнюючий характер уніфікації та гармонізації права як найважливіших методів глобалізаційного процесу.

Резюмуючи зазначене вище, можна дійти висновку про те, що у подальшому глобальна правова система може розглядатися як цілісний комплекс правових явищ, який використовується для регулювання міжнародних зв'язків та вирішення глобальних проблем сучасності, формування якого обумовлено закономірностями розвитку світової спільноти. Структурними елементами зазначеної системи пропонуємо розглядати національні, регіональні та міжрегіональні блоки, які взаємодіють на основі ідеалів стратегічного партнерства. Будучи певним чином структурованими, правові явища, що входять до складу глобальної правової системи, набувають якостей, що відрізняють останню від внутрішньодержавних та регіональних компонентів. Специфіка суб'єктно-сутнісного рівня полягає у тому, що крім держав як учасників транснаціональних зв'язків, суб'єктами даної системи визнаються також й міждержавні організації тощо. Своєрідність інтелектуально-психологічного витоку полягає у визначенні загальних для світового загалу рис, що дозволяють з високим ступенем однаковості сприймати та оцінювати правову реальність. В якості ще одного системоутворюючого елемента слід розуміти й універсальні норми міжнародного права, які координують зусилля світового співтовариства, необхідні для забезпечення сталого розвитку цивілізації. Специфіка організаційно-діяльнісного рівня полягає у тому, що глобальна правова система охоплює всю сукупність міжнародних відносин, які отримали юридичне оформлення саме через визначення прав та обов'язків, функцій та компетенцій їх учасників. Соціально-результативний рівень глобальної правової системи відображає готовність цих суб'єктів до здійснення правової діяльності у всес-

вітньому масштабі, а також вказує на ідентичність інтересів окремих держав, народів та індивідів, включаючи їх свободи до складу правопорядку, що знаходиться у стані формування.

Динаміка глобальної правової системи обумовлена тенденціями удосконалення геополітичного та економічного буття, а основна закономірність її розвитку полягає у вимозі відповідності правових явищ фактичним суспільним відносинам. Забезпечення такої відповідності вимагає від національних правопорядків передачі частини повноважень у правотворчій та правозастосовній сфері на міжнародний рівень з метою створення єдиного орга-

нізаційно-правового механізму. Однак визначення послідовності дії його елементів, номенклатури органів й багато іншого слід передбачити в універсальному правовому акті, необхідність прийняття якого вже назріла. Ще одна тенденція формування глобальної правової системи полягає у зміні нормотворчої технології. Структурна цілісність даної системи здебільшого залежить від високого ступеня однорідності, здійснюваної між компонентами її взаємодії. Досягнення ж необхідних результатів є можливим виключно шляхом прийняття універсальних стандартів, що стосуються виконання відповідних процедур у правотворчій та правозастосовній сферах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мицкевич А. В. Общее (нормативное) понятие права и его место в марксистском правопонимании / А. В. Мицкевич // Советское государство и право. – 1988. – № 6. – С. 11–18.
2. Луць Л. А.
3. Тилле А. А. Социалистическое сравнительное правоведение / А. А. Тилле. – М. : Юрид. лит., 1975. – 207 с.
4. Саидов А. Х. Сравнительное правоведение и юридическая география мира / А. Х. Саидов. – М. : Институт государства и права РАН, 1993. – 148 с.
5. Черданцев А. Ф. Теория государства и права : [Учебник для вузов] / А. Ф. Черданцев. – М. : Юрайт, 1999. – 432 с.
6. Лукашук И. И. Взаимодействие международного и внутригосударственного права в условиях глобализации / И. И. Лукашук // Журнал российского права. – 2002. – № 3.
7. Доповідь ООН № А51761 від 20 грудня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу :: <http://www.un.org/Depts/dhl/pathfind/security/0201.htm>.
8. Теория государства и права : [учебник для вузов] / Отв. ред. В. Д. Перевалов. – М. : Норма, 2006. – 496 с.